

BALÁZS KOMORÓCZY
MAREK VLACH

PŘÍBĚHY CIVILIZACE A BARBARSTVÍ

POD NADVLÁDOU ŘÍMA

PŘÍBĚHY CIVILIZACE A BARBARSTVÍ
-
POD NADVLÁDOU ŘÍMA

BALÁZS KOMORÓCZY - MAREK VLACH

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
2019

Příběhy civilizace a barbarství – Pod nadvládou Říma

Autoři: Mgr. Balázs Komoróczy, Ph.D. , Mgr. Marek Vlach, Ph.D.

Recenzent: doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.

Tato kniha vznikla v rámci projektu Střety mezi barbarstvím a civilizací ve středním Podunají v době římské, realizovaného v programu Strategie AV21 – Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací.

Kniha reflektuje dílčí analýzy a poznatky, které byly získávány realizací vědeckých projektů autorů, k nimž patří:

Grantový projekt Grantové agentury ČR Kořeny a proměny germánské společnosti střední a mladší doby římské ve světle výpovědi žárového pohřebiště Modřice-Sádky (č. projektu GA15-20700S)

Grantový projekt Programu interní podpory projektů mezinárodní spolupráce AV ČR Krátkodobé tábory římské armády na Moravě a v Dolním Rakousku: multidisciplinární výzkum – standardní metodika – nová historická interpretace (č. projektu M300011201).

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Brno 2019

2. upravené vydání

© Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2019

ISBN 978-80-7524-029-3

OBSAH

PŘEDMLUVA	7
I. VZESTUP A PÁD STAROVĚKÉHO ŘÍMA	11
SKROMNÉ POČÁTKY	13
RANÁ REPUBLIKA	19
CESTA K ŘÍMSKÉ ŘÍŠI	23
OD <i>RES PUBLICA</i> K PRINCIPÁTU	27
AUTORITÁŘSKÁ VLÁDA V REPUBLIKÁNSKÉM HÁVU	33
<i>DOMINUS NOSTER</i>	41
ŘÍMŠTÍ CÍSAŘOVÉ	49
II. POD NADVLÁDOU ŘÍMA	55
SPRÁVA PROVINCIÍ	57
PROVINCIE ZA PRINCIPÁTU	65
POROBENÍ	93
ŘÍMSKÁ ARMÁDA	105
LEGIE	119
STRATEGIE OBRANY HRANIC	131
TÁBORY, KASÁRNA	141
<i>PANIS MILITARIS</i>	151
VOJENSKÁ KARIÉRA	157
ROMANIZACE, INTEGRACE	165
MĚSTA A JEJICH OBYVATELÉ	169
PODOBA VENKOVA	183
CESTY	191
EKONOMICKÉ POMĚRY	195
PROJEVY DUCHOVNÍ TRANSFORMACE	201
POPULACE, SPOLEČENSKÉ STRUKTURY A JEJICH PROMĚNY	209
III. ŘÍMSKÉ VOJSKO NA NAŠEM ÚZEMÍ	223
MARKOMANSKÉ VÁLKY	225
HRADISKO U MUŠOVA	231
KRÁTKODOBÉ TÁBORY	257
HISTORICKÉ VÝPOVĚDI	265
EPILOG	269
SEZNAM VYOBRAZENÍ	278
VÝBĚR Z LITERATURY	286
SUMMARY	290

PŘEDMLUVA

Strategie AV21 je programem Akademie věd ČR, poskytujícím prostor pro propojení dlouhodobého základního vědeckého výzkumu s aktuálními otázkami a výzvami, jimž čelí naše současná společnost. Historické vědní disciplíny se v rámci Strategie AV21 mimo jiné uplatňují v programu Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací. Význam programu shrnul jeho koordinátor profesor Petr Sommer slovy: „*Studium státu jako formy organizace lidské společnosti přinese argumenty ke společenskému diskurzu o současné roli státu a o jeho historických kořenech.*“

Autoři této knihy si ve shodě s většinovým názorem odborníků uvědomují, že samotná historická témata nemohou přinášet odpovědi na otázky dnešní společnosti, ani přímé návody pro řešení problémů současného světa. Jejich znalost je přesto pro smysluplné utváření dneška neopomenutelná. Interakce různých kultur a civilizací, modely uspořádání nadregionálních a nadnárodních svazků, účinné politiky vůči vlastnímu obyvatelstvu i sousedům, možnosti efektivní obrany vnějších hranic malých i rozsáhlých územních celků. To vše jsou témata, která jsou dnes hojně přítomna v aktuálním společenském diskurzu nejen v České republice, ale také v různé míře v celé Evropě. Zároveň jsou to otázky, jimž se vědy zabývající se poznáním éry starověké Římské říše a jejich sousedů intenzivně věnují.

Čím více se někdo ponořuje do studia všech možných aspektů římského světa, tím více poznává, že je v nich obsažena celá škála historických a archeologických výpovědí, které mohou čtenáře mimo jiné obohatit pro chápání naší současnosti. Proto se autoři rozhodli, že sestaví vlastní výběr tematických okruhů, které předmětnou etapu názorně charakterizují. Zároveň mohou být inspirativní ke srovnávání s některými jevy známými ze současnosti či z jiných historických kontextů. Postupně, v na sebe navazujících dílech tak chtějí představit hlavní rysy Římské říše, barbarských populací vně jejích hranic a jejich vícesměrných interakcí.

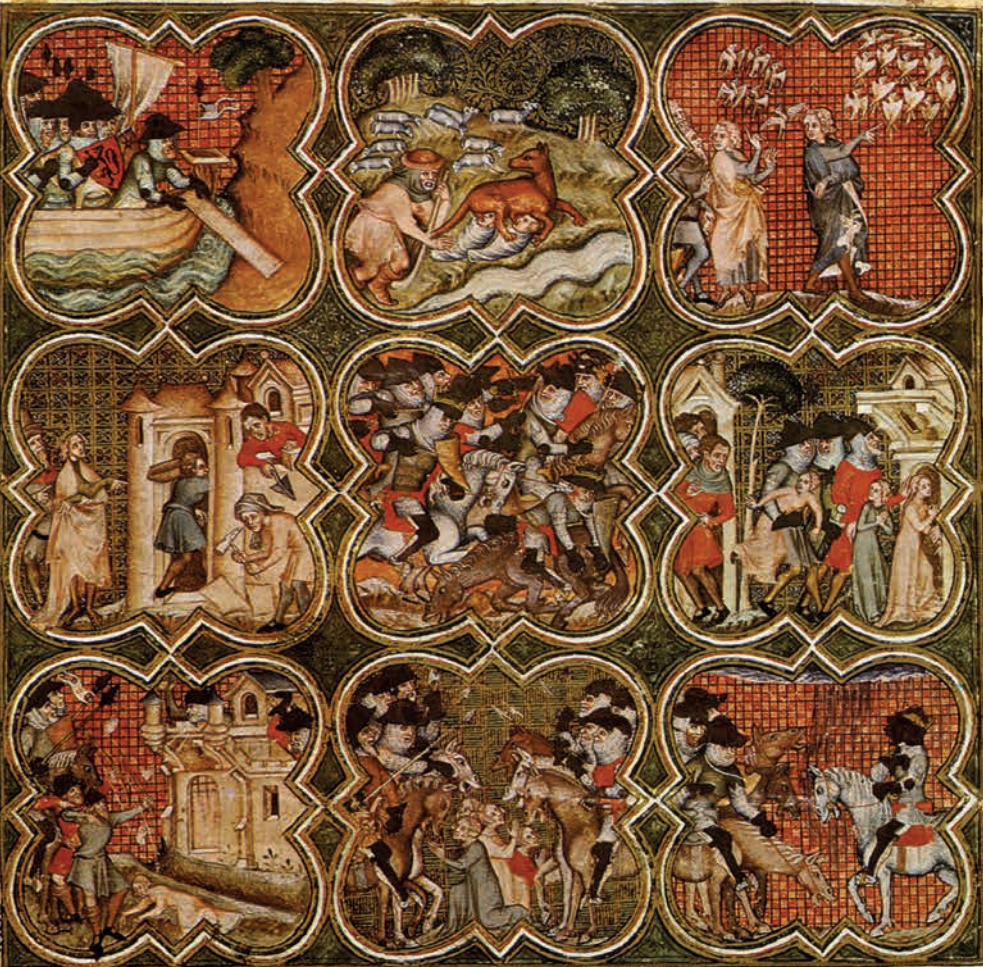
Kniha, kterou čtenář nyní drží v rukou, je věnována římskému impériu, po dlouhá staletí hegemonovi starověkého světa. Jejím záměrem není zevrubné pojednání o všech aspektech Římské říše, to by ani v rozsahu jedné knihy nebylo možné. Snahou autorů bylo syntetizující formou načrtnout její hlavní rysy, aniž by rezignovali na faktografické shrnutí a na představení základní terminologie. Pojednávané okruhy byly vybírány subjektivně, se záměrem poskytnout čtenářům orientační přehled o tématech, která i v současné diskusi o roli a podobě státu hrají důležitou roli (např. systém vlády a státní správy, obrana a vojenství, společenské integrace a polarizace). V závěru je pak představen jeden dílčí úsek římských dějin, v němž se pod nadvládou Říma krátkodobě ocitla i část území dnešní České republiky. Z důvodu udržení rozumného rozsahu knihy musela některá témata včetně materiální kultury římského světa ustoupit do pozadí. O pestrém světě barbarských kmenů a jejich střetech s římskou civilizací, které je zčásti třeba čtenářům přiblížit odlišným jazykem archeologických pramenů, bude pojednáno v dalších dílech *Příběhů civilizace a barbarství*.

Věříme, že obsah knihy dokáže vzbudit zájem o tuto mimořádnou etapu ve vývoji evropské civilizace. Snad také nabídne čtenářům impuls pro hlubší studium dílčích tematických okruhů. Domníváme se, že v dějinách Římské říše lze identifikovat četné rysy, které mohou dnešní společnosti posloužit jako náměty k přemýšlení, a také jí mohou dodat užitečné argumenty při vlastním střízlivém a erudovaně kritickém pohledu na naši současnost.

I.

VZESTUP A PÁD STAROVĚKÉHO ŘÍMA

Et comment le livre de iustus nimis translate du prieur de saint eloy de pans de latin en romas; plogne

Donnee de tres souverainne excel
lence. J'elan noy de france par
grace d'innue. sire pierre ter
teure son petit scruteur pneur
apresent de saint cloy de paris
toute humble reuerence: a subur
non. Cest tout certain tres lon
uicram seigneur que tous excellens princes de
tant come il ont leunging plus cler uoiant: de
plus noble: et viue qualite de tant veul: et plus
volentiers entechier et sauoir les vertueus fai
et les notables deuinees des princes anciens et
les sem: d'armes raisons et industries: par les
quelles ilz conquistrent iadis les pays: et les ter
res et edificierent empures et royaumes et les
fonderent et acquerent descendirent: et gouverne
rent et tindrent par grans succions: et par
longues durees afin que par semblables guies
ilz pussent les leur terres defendre: et gouverner.

Des estranges possider & conquire
en maniere deue greuer leurs
aneens defendre leur subgis
et aidier leurs amis. Ce fu lon
ques la cause prince tres redoubte
que vous qui entre les autres pi
ces auez le longin nes noble. consi
derastes que le pueple romain entre tous autres
pueples qui par uertus de constiance & de sen
et par puilliance demours deualer uelz ont leur
armes portees en contrees estranges & conquire
empires et royaumes pour eulz et pour les leur
ont bien este si leur tint li honneur & li plus
excellent si come assez apparent en ce que eulz qui
au comencement furent vne seule cite assez
pouue et petite sceurent tant faire par armes
vertueuses continuees par sen & par labeurs
que il conquirent la reondece du monde.
Et que pour ce aleurs fais merueilleus puer

SKROMNÉ POČÁTKY

Dějiny nejmocnějšího státu starověku, Římské říše, se začaly psát na přelomu doby bronzové a železné v poměrně malém a nepříliš významném regionu podél dolního toku řeky Tiberu v západní části střední Itálie, v Latii. Zdejší kultura starší doby železné se dnes označuje jako latinská (italsky *cultura laziale*) a v řadě rysů se příliš nelišila od stejně starých kultur v okolních regionech. V jejím vývoji se archeologicky dají rozlišit nejméně čtyři časové horizonty, které lze z hlediska historického vývoje ztotožnit s preurbánní a protourbánní fází, a v závěru také s nejstarším vývojem vlastního města.

Z nejstarších horizontů latinské kultury, zhruba z 10. až 1. poloviny 9. století př. n. l., jsou známy drobné izolované osady o několika staveních a také nepříliš rozsáhlá pohřebiště se spálenými ostatky zemřelých. Ačkoliv antická tradice hovoří o tom, že první osada Latinů byla založena v Alba Longa (dnešní Castel Gandolfo), archeologicky to potvrdit nelze, neboť nejstarší nálezy z pozdějšího území Říma a také z dalších míst Latie (např. Lavinium – dnešní Pomezia, Satricum – dnešní Le Ferriere atd.) pocházejí z přibližně stejného časového úseku. Od druhé poloviny 9. do poloviny 7. století př. n. l. docházelo v celém Latii k integraci izolovaných sídlišť ve vyšší protourbánní celky. Dříve to nastalo v oblastech podél pobřeží, o něco později ve vnitrozemí. Mezi nálezy ze sídlišť a hrobů se již objevují doklady styků s oblastmi osídlenými Etrusky, ale i s řeckým světem a s Féniciány. Souběžně s urbanizací, rozvojem řemesel a prohlubující se sociální diferenciací se objevují též první náznaky užívání písma. V závěrečné fázi latinské kultury, zhruba v letech 630–580 př. n. l., dochází ke vzniku prvních opravdových měst. V této éře se Latium ocitá pod silným vlivem Etrurie. Možná nebylo Etrusky přímo podmaněno celé, nicméně se stalo odběratelem jejich výrobků a také přebíralo různé vzory v politické, společenské a umělecké sféře. O něco méně výrazný byl vliv řecké kultury přicházející z jihoitalských měst.

V samotném Římě lze v současné době archeologicky jednoznačně doložit osídlení někdy kolem roku 800 př. n. l. ve formě drobných sídlišť na pahorcích Palatinu, Velii, Esquilinu a dalších, mírně se zvedajících nad močálovitou nivou řeky Tiber. Byly to malé a vzájemně izolované osady, které tvořilo jen několik málo jednoduchých domů či chýší ze dřeva a hlíny. Obyvatelé byli především pastevci, v menší míře zemědělci. Okolní močálovitá krajina a možná i částečně rozdílný etnický původ ztěžovaly, s výjimkou společných

Vlčice kojící Romula a Rema na minci císaře Domitiana. Denár z let 77–78 n. l. nalezený na Hradisku u Mušova

◀ *Ab Urbe condita* (Dějiny od založení Města). Iluminovaný rukopis stejnojmenného díla starověkého historika Livie z doby kolem roku 1370. Výjevy odrážejí středověkou představu Liviem popisovaného příběhu založení a počátku Říma

Lapis Niger neboli černý kámen je pozůstatkem zřejmě jedné z prvních svatyň na Foru Romanu z doby královské. Nese na sobě nejstarší dochovaný oficiální dokument psaný v archaické, nepřítli srozumitelné latině. Text je snad rituálním předpisem upravujícím vykonávání kultovních obřadů. Předpokládá se, že byl vyhotoven v 7. či na počátku 6. století př. n. l.

kultů, vzájemný kontakt. Některé osady své mrtvé obyvatele ukládaly do země právě v jinak nepřístupném terénu, na místě, kde bylo později vybudováno *Forum Romanum*. Zřejmě ještě v průběhu 8. století byl zahájen proces postupného sjednocování osad a vznik jednotné latinsko-sabinské komunity. Zdá se, že první se spojily dříve samostatné osady na Palatinu (což je částečně ve shodě i s pozdější romulovskou tradicí). Podle paralel z dalších míst Latia se dá předpokládat, že i Řím dosáhl pokročilejšího stadia sjednocení a vzniku městského státu ještě před tzv. etruským obdobím, o čemž svědčí i první vysušení bažin na Foru a zřejmě i nejstarší stopy kultu bohyně Vesty v těchto místech. Z této doby pochází i nejstarší fáze „královské budovy“ Regia. Urbanizaci v této etapě je třeba ovšem chápat především konkrétní formy společenské a politické organizace, nikoliv vzhled jednotlivých osad.

Úplné počátky Latinů, Římanů a samotného města pozdější římské legendy a kroniky vyprávějí pochopitelně trochu jinak. Podle nich byl praotcem Římanů trojský hrdina Aeneas, který se usadil v Latii. Jeho syna Ascania, též Iulia, pokládal významný rod Iuliů (např. Gaius Iulius Caesar) za svého zakladatele. K Ascaniovým potomkům patřili i legendární zakladatelé Říma, blíženci Romulus a Remus, synové kněžky Rhey Silvie a boha Marta. Původním centrem Latinů se mělo stát město Alba Longa a teprve v průběhu 8. století př. n. l. oba bratři založili osadu na Palatinu. Při sporu o její jméno Romulus svého bratra zabil, městu dal své jméno – Roma – a stal se prvním legendárním římským králem. Založení města dle tradice spadá do roku 753 př. Kr.

Podle legend byl tedy Řím zpočátku královstvím, jež tradice dělí na dvě hlavní fáze – na éru latinsko-sabinských králů, které později na trůně vystřídali vládcové etruského původu. Ani moderní historiografie, založená na výsledcích studia literárních pramenů,

Scéna s rituálním zakládáním města na reliéfu z Říma z 2. století n. l.

Příběhy civilizace a barbarství – Pod nadvládou Říma
Balázs Komoróczy, Marek Vlach

Texty: Balázs Komoróczy, Marek Vlach

Koncepce knihy: Balázs Komoróczy

Redakce: Pavla Růžicková, Balázs Komoróczy

Grafické práce: Balázs Komoróczy, Pavla Růžicková, Marek Vlach, Michaela Zelíková

Layout, sazba: Pavla Růžicková

Jazykové korektury: Miroslav Lukáš, Kateřina Štěpančíková

Anglický překlad a jazyková korektura: Chicory s.r.o.

Tisk a vazba: Azu design s.r.o., Bayerova 806/40, 602 00 Brno

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

v rámci programu Strategie AV 21 – Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací

Brno 2019

2. upravené vydání

ISBN 978-80-7524-029-3

Krásný je výrok Platónův: „A chce-li kdo rozjímat o lidech, ať pozoruje, jako by shlížel odněkud shůry, také jejich pozemské poměry: jejich zástupy, válečné výpravy, zemědělství, sňatky, rozvody, zrod i úmrtí, ruch na soudech, zpusťované kraje, pestrá směs barbarských národů, slavnosti, nářky o pohřbech, tržiště – změt všech možných protiv, sladěných v celek.“ Bedlivě pozoruj minulost, ony nespočetné proměny vládnoucích mocí, a dokážeš předvídat i budoucnost. Bude totiž navěschrz téhož řádu a nebude se moc uchýlit od rytmu přítomného dění.

Tato slova napsal „filozof na trůně“ Marcus Aurelius. Jediný císař slavné Římské říše, který kdy snad stanul na území dnešní České republiky. Naše země se trvalou součástí tohoto mimořádného státního útvaru nikdy nestala, přesto je v civilizaci a kultuře dnešních obyvatel mnohem více univerzálního dědictví po Římanech, než si uvědomujeme. Téměř každý z nás o Římanech ví, ale opravdu je i známe? Odpověď na tuto otázku musí najít každý sám, snad mu v tom pomůže i tato kniha. Shrnutí základních historických faktů a vývojových tendencí vybraných aspektů starověkého římského státu a jeho společnosti, které v ní podávají odborní pracovníci Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, pro někoho může být studijním materiálem, jinému možná pomůže pochopit i některé obecné zákonitosti lidských dějin, které nás obklopují a naše osudy ovlivňují i v dnešní době. Předvídat budoucnost zřejmě ani po přečtení této knihy nebude možné, může však čtenáři pomoci v lepším chápání naší minulosti i současnosti.

